

16. James W. Pragmatism. Cambridge Mass.: Harvard UP, 1907. – 186 p.
17. Bradford W. History of Plymouth Plantation, 1620–1647. (1650). – N–Y: Modern Library, 1981. – 353 p.
18. Розова Т. Утопія та сучасність: Монографія / Т. Розова. – Одеса: Астропринт, 1997. – 132 с.
19. Barnett R. E. Restoring the Lost Constitution: the Presumption of Liberty. Princeton UP, Dec. 15, 2003. – 384 p.
20. Bartlett R. N. Gender & Law: Theory, Doctrine, Commentary. Aspen Publishers, 2006. – 1128 p.
21. Duxbury N. Patterns of American Jurisprudence. – N–Y: Routledge, 1995. – 239 p.
22. Freedman D. D. Law's Order: What Economics Has to Do with Law and Why It Matters. Princeton UP, Nov. 1, 2001. – 344 p.

References

1. Durrant Will. The Story of Philosophy: The Lives and Opinions of the Great Philosophers of the World. – N–Y: Touchstone, 1961. – 412 p.
2. Conkin P. Puritans and Pragmatists. Eight Prominent American Thinkers. – N–Y: Dodd, Mead publishers, 1968. – 495 p.
3. Atrashkevych E. V. Vzaiemozv'язok filosofsko-pravovoho prahmatyzmu i postmodernizmu v pohliadakh Siuzen Khaak / Ye. V. Atrashkevych // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. – 2014. – №1. – S.45–48.
4. Vdovyna H. A. Problemy pryrodnykh prav liudyny v amerykanskii pravovii dumtsi XX st / H. A. Vdovyna // Derzhava i pravo: Zb. nauk. prats: Yuryd. i polit. nauky / In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. – Kyiv, 2000. – Vyp.6. – S.3–10.
5. Zharkyykh V. Iu., Rozova T. V. Poperednyky prahmatyzmu / V. Iu. Zharkyykh, T. V. Rozova // Nova paradyhma. Zhurnal naukovykh prats. – K., 2011. – Vyp.100. – S.41–49.
6. Kravchenko S. S. Prahmatyzm u filosofii prava Spoluchenykh Shtativ Ameriky. Monohrafiia / S. S. Kravchenko. – Kyiv, 2014. – 512 s.
7. Bork Robert H. A Time To Speak: Selected Writings and Arguments. Intercollegiate Studies Institute, 2008. – 750 p.
8. Bork Robert H. A Time To Speak: Selected Writings and Arguments. Intercollegiate Studies Institute, 2008. – 750 p.
9. Fish Stanley. Doing Things Naturally. – N–Y: Routledge, 1997. – 428 p.
- Bobbitt P. C. Constitutional Interpretation. Blackwell Oxford, 1991. – 240 p.
10. Dewey J. The Development of American Pragmatism. Studies in the History of Ideas, 3 vols, N–Y, 1925, II, P.353–77.
11. Dworkin R. Justice for Hedgehogs. Cambridge Ma.: Harvard UP, 2011. – 528 p.
12. Bell Derrick. The Derrick Bell Reader. R. Delgado & J. Stefancic eds. – N–Y UP, 2005. – 510 p.
13. Bain Al. The Emotions and the Will. Edinburgh, 1859. – N–Y: Macmillan, 2004. – 219 p.
14. Dummet M. Origins of Analytical Philosophy. Cambridge, Ma.: Harvard UP, 1993. – 218 p.
15. Kapustin B. G. Sovremennost' kak predmet politicheskoy filosofii / B. G. Kapustin. – M.: ROSSPEN, 1998. – 263 s.
16. James W. Pragmatism. Cambridge Mass.: Harvard UP, 1907. – 186 p.
17. Bradford W. History of Plymouth Plantation, 1620–1647. (1650). – N–Y: Modern Library, 1981. – 353 p.
18. Rozova T. Utopiya ta suchasnist': Monohrafiia / T. Rozova. – Odessa: Astroprint, 1997. – 132 s.
19. Barnett R. E. Restoring the Lost Constitution: the Presumption of Liberty. Princeton UP, Dec. 15, 2003. – 384 p.
20. Bartlett R. N. Gender & Law: Theory, Doctrine, Commentary. Aspen Publishers, 2006. – 1128 p.
21. Duxbury N. Patterns of American Jurisprudence. – N–Y: Routledge, 1995. – 239 p.
22. Freedman D. D. Law's Order: What Economics Has to Do with Law and Why It Matters. Princeton UP, Nov. 1, 2001. – 344 p.

Kravchenko S. S., PhD in Law, Associate Professor, Deputy Head of State Employment Service of Ukraine, Professor of the Ukrainian State Employment Service Training Institute (Ukraine, Kyiv), 2094858@ukr.net

The ideology of puritanism as the background of American philosophy of pragmatism

For the first time in Ukrainian philosophy, there is analysed the problem of ideology of puritanism in the sense of its worldview influence on formation of the American philosophy. The author examines the outlook forming and social reality,

which was structured on the background of religious–utopian ideas. The purpose of the article is to research the puritanism and to expose its influence on the philosophy of pragmatism in the United States. Early American society developed in the bounds of rigorous religious ideology and rules that demanded strict compliance. Social development was marked by the utopian dream of building the God kingdom on earth. The management system and ideological orientations were based on unification of the way of life, dogmatization of ideology and spiritual aspirations. The period of Puritanism ideologue domination took place against the background of the birth of independent political communities, which was leading to the gradual loss the clerical nature of power. The transition of philosophical reflections from dogmatism to scepticism, from theologism to experimentalism contributed to the philosophy of pragmatism development.

Keywords: ideology, pragmatism, puritanism, utopia, and American philosophy.

* * *

УДК 172.15–029:1(1–5)

Колесніченко М. В.,
кандидат філософських наук, викладач,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
isgis@isgis.org.ua

ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАКТУВАННЯ ФЕНОМЕНА ПАТРІОТИЗМУ У СУЧАСНОМУ ЗАХІДНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Аналізуються новітні тенденції у поглядах західних філософів на феномен патріотизму. Підкреслюється, що науковий дискурс з проблематики розгортається навколо змістовного наповнення поняття, його концептуалізації у соціокультурних умовах європейських та північноамериканських країн. Звертається увага на дві групи дослідницьких інтерпретацій патріотизму як сильного та поміркованого, а також на типи патріотизму. З'ясується співвідношення між патріотизмом та націоналізмом, між громадянством та патріотизмом.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, типи патріотизму, науковий дискурс.

Феномен патріотизму, а відтак і патріотичного виховання, постійно привертає увагу мислителів, теоретиків і практиків від часів Аристотеля, Платона, Конфуція, оскільки він відіграє важливу роль у суспільному розвитку будь-якої країни. За часів Античності, зокрема у Греції та Італії, сформувалися засади філософського розуміння явища патріотизму. Вони базувалися на лояльності до батьківщини (тут ми послуговуємося українським перекладом латинського терміну *patria*), а саме поняття патріотизму переважно асоціювалося з лояльністю до політичного республіканського устрою життєдіяльності громади. Вживання на той час слова «*батьківщина–patria*» у контексті патріотизму означало ні що інше, як відданість спільним ідеалам свободи місцینی проживання людей, згуртованих у громади, котрі структурувалися у міста. Тому, за англійською дослідницею філософом Андреа Баумайстер (Andrea Baumeister), любити місто означало бути готовим жертвувати своїм благополуччям (включно зі своїм життям) заради захисту спільної свободи [3]. Власне, у цьому полягала сутність класичної республіканської концепції патріотизму, яка тривалий час була домінуючою у трактуванні, зокрема і філософами, цього феномену.

Дослідники феномена патріотизму й динаміки дискурсу з різних його аспектів зазначають, що довгий час, починаючи з Римської республіки (508 р. до н.е. – 27 р. н.е.) більш інтенсивно вживався термін «*патріот*», який й відтворював сутність явища. Термін же «патріотизм», за твердженням англійського філософа Ендрю Вінсента (Andrew Vincent), автором

статті «патріотизм» у «Новому словнику історії ідей», до певної міри є неологізмом, що з'явився у вісімнадцятому столітті й замінив великою мірою старий термін «патріот». Можна погодитися з аргументацією Е. Вінсента про те, що терміни з «ізмами-ізм» надають їм ідеологічного відтінку й вказують, на наш погляд, на певну систему ідей, яка формує підвалини розуміння, передусім у філософському сенсі, того чи того явища [11]. Свого найбільшого поширення останній у трактованому Е. Вінсентом ракурсі набув у дев'ятнадцятому та на початку двадцятого століть у політичній дискусії у європейських та північноамериканських країнах. Згодом на тривалий час цей феномен практично зник із дискурсу. Однак, це не означало його вилучення із вжитку, йдеться про «зникнення» із академічного контексту дискурсу.

Зацікавленість обома феноменами (патріотизм і патріотичне виховання) особливо активізувалася у контексті сучасних викликів, котрі рельєфно окреслили дві конкурентні тенденції: 1) глобалізація, передусім у етнокультурній сфері; 2) етнокультурна диференціація й прагнення носіїв різноманітних культур й менталітетів до збереження своєї самотності (етногравітація). Починаючи із кінця 1980-х років, відбувається своєрідний ренесанс уваги до згаданих понять. На цікаву деталь академічного дискурсу вказує згаданий нами вище Е. Вінсент: таку увагу збудили досить таки інтенсивні дискусії навколо проблем комунітаризму, націоналізму, мультикультуралізму, громадянства та дотичних до них явищ суспільного розвитку [11]. Сучасні дослідники патріотизму, зокрема Ігор Приморатц, сербський філософ і професор-емерітус Єврейського університету у Єрусалимі, покликаючись на відомості, вміщені у статті в «Історичному словнику з філософії (Historical Dictionary of Philosophy)», зазначають, що ще кілька десятиліть тому філософи не виявляли великої зацікавленості феноменом патріотизму. Цим більше переймалися представники інших соціогуманітарних наук. За твердженнями І. Приморатца, ситуація змінилася у 1980-і роки, що, на його думку, було пов'язано з відродженням комунітаризму, який став своєрідним викликом панівним позиціям індивідуалістичній, ліберально-політичній та моральній філософії [9]. Нагадаємо, що прихильники комунітаризму у своїх наукових і практичних пошуках акцент роблять на те, що соціальні свободи можна реалізувати в умовах суспільства, а ще конкретніше в умовах спільноти, громади, общини. Певною мірою такий виклик у його дотичності до дискурсу з питань патріотизму стосувався і націоналізму, позиції якого почали посилюватися у різних частинах світу.

Зростанням зацікавленості явищем патріотизму й похідними від нього завдячують передусім Джону Ролзу (John Rawls) та Аласдеру МакІнтіре (Alasdair MacIntyre). Перший підкреслював непересічне значення комунітаризму у формуванні патріотизму та його утвердженні як позитивної складової суспільного розвитку, а другий звертав увагу на патріотизм як на основну моральну чесноту. Згодом до дискусії про сутність та роль патріотизму у суспільстві долучилися й інші філософи, зокрема Марсія Берон (Marcia Baron), Пол Гомберг (Paul Gomburg), Атракта Інграм (Attracta Ingram), Зімон Келлер (Simon Keller), Девід

МакКейб (David McCabe), Фейнос Мангена (Fainos Mangena), Штефен Натанзон (Stephen Nathanson), Ендрю Олденквіст (Andrew Oldenquist), Ігор Приморатц (Igor Primoratz), Брюс Хейнес (Bruce Haynes), Дольф Штернбергер (Dolf Sternberger) та інші. Одні дотримувалися версії стриманого, певною мірою «вичещеного, очищеного», патріотизму (М. Берон, Ш. Натанзон І. Приморатц), інші заперечували позитивну роль будь-якого патріотизму і не вважали його конструктивною чеснотою (П. Гомберг, З. Келлер, Д. МакКейб). У наступних наших розвідках ми більш детально проаналізуємо ці точки зору які мають як своїх прихильників, так і своїх противників у різних країнах світу.

У контексті наукової дискусії з приводу того чи того об'єкту зацікавленості значна увага (і за звичай передусім) приділяється початковим фазам зародження феномена і, відповідно, етимології термінів, понять, які допомагають розкрити значення, сутність відповідного феномена. Така ситуація склалася і у дискусії з проблем патріотизму – пошуки коріння явища й тих чи тих термінів, які могли би адекватно відтворювати явище у конкретних соціокультурних обставинах, зайняли вагоме місце. Особливо це стосується з'ясування кореляцій трактувань патріотизму з так званою первинною причиною виникнення самого феномена, власне з тим фундаментальним «збуджувачем» інтересу – з *patria*, найбільш поширеному, як ми вже зазначали, в українському перекладі з *батьківщиною*. Щоправда, трактування філософів та й представників інших соціогуманітарних наук такого складного феномену як патріотизм, змушують замислюватися над можливостями інших варіантів перекладу, особливо з огляду на багатомовність й багатокультурність країн (передусім Європа, Північна Америка), де очевидно жваво розгортається академічний дискурс проблем патріотизму. Констатуючи цю особливість західного філософського дискурсу, ми маємо намір згадані сюжети більш детально розглянути у наступних наших публікаціях.

Сьогодні, за твердженням Ігора Приморатца, виокремилися дві лінії у дискусії навколо феномена патріотизму: 1) про його моральні чесноти, що набирає особливих обертів; 2) про те, якого роду патріотизм є альтернативою націоналізму як ідеал для стабільного, добре злагодженого державного устрою [9].

Власне, у філософській евалюації патріотизму чітко виявляється прагнення до з'ясування форм його вияву та його типів, що, на нашу думку, є раціональним, оскільки пов'язано з функціонуванням феномена, з його надто важливим практичним значенням. Ми, аналізуючи перебіг дискурсу, переконуємося у тому, що функціонування патріотизму за різних конкретних умов дає можливість об'єктивного оцінювання його роль у повсякденній життєдіяльності індивіда й у розвитку суспільства узагалі. У зарубіжній філософській літературі, дотичній до аналізу патріотизму та пов'язаних з ним інших явищ, мова найчастіше ведеться про «сильний» та «помірний» патріотизм. Ми констатуємо узагальнені характеристики цих обох форм, які найчастіше фігурують у дискусії й коротко зупиняємося на їх характеристиках.

Для *першої* важливим є: чітка орієнтованість на комунітаризм, що передбачає відданість міцним внутрішнім зв'язкам у тій чи тій громаді, її згуртуванню

на основі спільних для громади цінностях [5]. Функціональне поле *другої* форми значно ширше: воно включає політичну свободу й громадянські чесноти; помірний комунітарний патріотизм, який поєднує загальні засади патріотизму та комунітарні мотиви (Чарльз Тейлор – Charles Taylor); взаємодію «екстремального патріотизму» з елементами комунітарного патріотизму (Ш. Натанзон); конституційний патріотизм, за Юргеном Габермасом (Jürgen Habermas), *Verfassungspatriotismus* (від німецького *Verfassung* – конституція), що коріниться у неокантіанській орієнтації на лояльність універсалістських принципів свободи й демократії, котрі зафіксовані у конституції тієї чи тієї країни.

Що ж до визначення патріотизму, то у його основу, за Штефеном Натанзоном, покладені чотири такі ознаки: специфічна прив'язаність до своєї країни; почуття персональної ідентифікації з країною; спеціальна турбота про благополуччя своєї країни; готовність віддавати свої сили для сприяння процвітання країни [7, с. 34–35]. Власне, як бачимо, ключовим моментом у визначенні змістовності поняття «патріот», яке творить фундамент поняття «патріотизм», є «країна». У контекстуальному функціонуванні просякнута такими чеснотами, як прив'язаність, відданість, турбота індивіда, країна асоціюється з батьківщиною, зауважимо, не за походженням (народженням), а за способом ставлення до неї. І тут вже можна прослідкувати глибоке укорінення самого слова «патріот» у Римській античності, його пов'язаності з такими поняттями, як *patria*, а ще більше *patrius*. Не занурюючись у філософські роздуми про численні специфічні нюанси цих двох слів, ми виокремимо їх спорідненість з такими, як батьківщина, місто, рідна чи знайома (та, що відразу упізнається) місцина. Таке окреслення функціонального поля феномена «патріотизм» релевантне до дизайну нашого дослідження та логічно вкладається у концепцію «поміркованого патріотизму», прихильником якої ми є і у межах якої, на нашу думку, можна адекватно розглядати функціонування патріотизму та його роль у сучасних поліетнічних суспільствах.

Із вищенаведених чотирьох важливих ознак патріотизму кожен пов'язаний з іншим і за відсутності одного із них конструкт «патріотизм» є незавершеним. За будь-яких обставин, за Ігорем Приморатцем, найважливішим компонентом цього конструкту є специфічна турбота про благополуччя своєї країни, а відтак, і готовність індивіда чи групи жертвувати на її благо [9]. І. Приморатц, як і, до речі, Ш. Натанзон, вважають, що варто розрізняти персональну ідентифікацію з країною та персональну відданість (вірність) цій країні. Для нас важливим є поглиблене роз'яснення зафіксованої різниці відомим африканським дослідником феномена патріотизму Фейнозом Мангеною (Fainos Mangena). Він звертає увагу на те, що у ніякому разі не можна змішувати персональну відданість з персональною ідентифікацією, оскільки остання, на його думку, є нічим іншим як категорією, котра виражає ставлення людини до місцини свого перебування і допомагає з'ясувати звідки людина прибула, хто її сестри і брати і хто її батьки і якою мовою розмовляє її громада тощо. Персональна відданість (вірність) пов'язана з особистим внеском (подеколи емоційним, подеколи раціональним) на підтримку своєї батьківщини, або для

багатьох країни, де вони постійно проживають. Патріоти цей внесок здійснюють різними шляхами: одні своєю інтелектуальною працею, інші як політики, як видатні мистці чи то спортсмени тощо [6, с. 37].

Власне, враховуючи вище перелічені ознаки патріотизму, не складає труднощів виявити таку обставину – патріотизм (на цьому наголошують і деякі дослідники феномена) є важливим компонентом ідентичності особи, він виступає своєрідним моральним зобов'язанням, чи то навіть більше, серцевиною моральності [9]. Цей аспект є цікавим у плані дослідження громадянсько-патріотичного виховання у поліетнічних суспільствах.

Звертаючись до західного дискурсу з проблем патріотизму, ми пропонуємо познайомитися з типологізацією характерних рис «сильного» (у західній літературі його іноді називають «авторитарний», «могутній») та «поміркованого» («демократичного») патріотизму, оприлюдненій канадським професором Джоелем Вестхаймером (Joel Westheimer) [12, с. 318]. Ним (на прикладі США) для порівняння того і того запропоновані чотири групи кластерів: ідеологія, слогани (гасла), історичний досвід та сучасні практики.

Щодо *першого кластеру*, то для авторитарного патріотизму незаперечним є такі визначальні характеристики: 1) віра у те, що моя країна (США) – має перевагу над усіма іншими; 2) вірність країні, право первородства, надання переваги легальному громадянству та урядові; 3) лояльність, яка не піддається жодному сумнівові; 4) рефлексивне слідування за лідерами, безумовна їх підтримка; 5) закриття очей на недоліки та соціальні дисконфорти; 6) інакомислення – загрозовий і дестабілізуючий чинник. Для поміркованого (демократичного) патріотизму картина ідеологічних характеристик виглядає таким чином: 1) віра у те, що ідеали моєї країни (США) гідні наслідування й поваги; 2) вірність принципам, які утворюють демократію; 3) лояльність до існуючого устрою супроводжується критичним ставленням до нього; 4) турбота про тих, хто проживає у цьому суспільстві, яка, зокрема, базується на таких принципах, як свобода, справедливість; 5) викриття недоліків, особливо що стосується розвитку своєї країни; 6) повага, а, можливо, і стимулювання інакомислення. Ми зауважимо, що характеристики цього кластеру, як, до речі, і інших кластерів, досить активно використовуються у процесі патріотичного виховання, передусім у Сполучених Штатах Америки. *Кластер слоганів*: моя країна, права вона чи ні; Америка: люби її, або покидай її (авторитарний патріотизм); інакомислення – це патріотично; ви маєте право не мовчати (демократичний патріотизм). У *третьому кластері* для першого типу патріотизму наводиться приклад із часів маккартизму (рух у суспільному житті США з 1940–х до кінця 1950–х років, названий за іменем сенатора Джозефа Маккарті), коли інакомислення розглядалося як антиамериканське і непатріотичні явище, а для другого типу важливо було наполягати на принципах демократії та справедливості. У *сучасних практиках*, наголошує Дж. Вестхаймер, прихильникам авторитарного патріотизму властиве звинувачення опозиції щодо (на той час) війни в Іраку як таких, що не люблять Америку і підтримують тероризм, а прихильники демократичного патріотизму закликають до зміцнення американських принципів

рівності, справедливості, толерантності й громадянських свобод, особливо під час криз, які мають місце у суспільстві.

Оскільки саме «поміrkований патріотизм» виявляється, на нашу думку, найбільш адекватним конструктором для вибудовування патріотичного виховання у різного роду суспільств (етнічно гомогенних чи етнічно гетерогенних), то ми, бодай, коротко маємо представити його різновиди – у західній філософській літературі типи – принаймні, мова йде про чотири найбільш поширені.

Перший із них пов'язується з політичними свободами та громадянськими чеснотами і ні у якому разі не зводиться лише до любові до своєї етнічності чи мови, а скоріше до політичних свобод, які панують у країні проживання, корті чітко зафіксовані у її законодавстві. У цьому сенсі поняття «патріотичні свободи», на наше відчуття, мають досить таки універсальний характер, оскільки підтвержені законом вони є непорушними, принаймні у практиці демократичних країн. У нашому дослідницькому контексті варто підкреслити, що локальна солідарність (а у випадках існування етнічних ареалів, етнічних анклавів – це, зазвичай, етнічна солідарність, а у поліетнічних поселеннях, міжетнічна солідарність), досить чітко корелюється з законодавчо зафіксованим універсалізмом, який покриває усю країну. *Другий* тип – це поміrkований комунітарний патріотизм, який є своєрідним лінком до громадянського гуманізму (республіканізму), власне має риси патріотизму, республіканізму та комунітаризму. Він нам цікавий у контексті визначення Чарльзом Тейлером громади як інкорпорованої мультикультурну різноманітність спільноти [8]. Яким же чином такого типу патріотизм, вочевидь прив'язаний до громади, та ще й мультикультурної (багатоетнічної), корелюється з ідентифікацією особи з чинним державним устроєм (державою), має стати одним із пріоритетів наших подальших пошуків. Важливість згаданого моменту посилюється необхідністю з'ясування співвідношення патріотизму і націоналізму. До речі, останнє (та ще громадянство) є чи не ключовим об'єктом дослідження у західній філософській літературі, присвяченій вивченню феномена патріотизму. *Третій* тип, за Ш. Наганзоном, – поміrkований ліберальний патріотизм; він (з чим ми погоджуємося) є ефективним механізмом пов'язання локальних солідарностей з лояльностями, які випливають із факту належності до тієї чи тієї країни [8]. Власне, це втілення ідеї компромісного співіснування носіїв різноманітних етнокультурних і ментальних традицій, що у сьогоdnішньому світі є практично нормою, котрі лояльно налаштовані до країни, у якій вони мешкають. *Четвертий* тип чітко орієнтований на універсалістські принципи свободи та демократії, котрі закріплені у конституції тієї чи тієї країни; власне тут йдеться про лояльне ставлення особи до країни проживання незалежно від її етнічного чи то расового походження й етнокультурних преференцій.

У процесі з'ясування особливостей функціонування кожного із типів поміrkованого патріотизму (як, до речі, і сильного патріотизму), виявлення його граней у конкретних соціокультурних контекстах виникає необхідність продискутувати модему «патріотизм–націоналізм». Завважимо, що у західному філософському дискурсі

остання є чи не центральною його темою. Йдеться про співвідношення й взаємозв'язок цих двох явищ, що, як свідчить аналіз літератури з патріотичної проблематики, переважно американських авторів, є об'єктом їх інтенсивної дослідницької уваги. Тут найбільш очевидно представлені дві точки зору: одна група дослідників вважає, що патріотизм і націоналізм – поняття, а відтак, і явища, якщо і не однозначні, то їх важко вирізнити через спроби визначення їх особливих рис, які відрізняють їх одне від другого (наприклад, А. МакІнтире). Аргументи такої точки зору базуються на тому, що і той і другий орієнтовані на громаду, без живлення їх з її боку вони не можуть існувати. Ми можемо припустити, що у теорії таке існування можливе, але на практиці саме громада є тим середовищем, у якому виростає пагіння і патріотизму, і націоналізму. За Ендрю Вінсентом, термін «патріотизм» використовується для того, щоби приховати непринадливі конотації, пов'язані з націоналізмом [11]. Розглянутий вище підхід до з'ясування пов'язаності явищ патріотизму і націоналізму ми умовно назвемо «концепцією тотожності». У згаданій вище енциклопедії зустрічається назва «взаємно неприйнятна модель», у якій, на нашу думку, йдеться передовсім про те, що під одним дахом ладнають два явища, котрі можуть заперечувати одне друге.

Друга концепція взаємодії патріотизму і націоналізму наполягає на тому, що ці два явища варто розглядати окремо й між ними не може бути тотожності. Згідно з думкою швейцарського філософа Мауріціо Віролі (Maurizio Viroli), мова патріотизму збуджує специфічну любов до політичних інституцій й законів, які стверджують недомінуючу концепцію свободи; що ж до націоналізму, то він виглядає як надто ексклюзивно політична і культурна відданість, що антагоністична свободі [9]. У нашому випадку акцетування уваги на поліетнічному характерові середовища (громади) важливим моментом є встановлення критеріїв розмежування цих двох понять і двох явищ.

Ще одним великим блоком питань, які інтенсивно дискутуються у контексті з патріотизмом, є питання співвідношення патріотизму і громадянства Девід Абрахам (David Abraham), Тільман Греммс (Tilman Grammes), Полікарп Ікьюінобе (Polycarp Ikuenobe), Фейнос Мангена (Fainos Mangena), Брюс Хейнс (Bruce Haynes), Джулія Степлетон (Julia Stapleton). На нашу думку, важливість названої проблеми полягає у тому, що населення більшості країн сьогодні в етнічній своїй композиції є гетерогенним (неоднорідним). Значна його частина, зазвичай, є громадянами країни проживання від народження, інша частина (переважно іммігрантського походження) набула громадянство після певного часу перебування у тій чи тій країні, ще одна частина (новітні іммігранти) очікують набуття громадянства. До речі, дві останні категорії населення країн проживання складають вагомому частку, а у перспективі у силу різних причин, зокрема й низького рівня народження серед першої категорії та, особливо, збільшення кількості тих, хто має бажання переїхати в іншу країну, ці дві категорії за чисельністю можуть переважити першу категорію. За даними соціологічного дослідження, проведеного міжнародною організацією «Gallup» на замовлення Міжнародної організації з міграції у 160 країнах (2017 р.),

710 мільйонів людей мають намір переїхати на постійне місце проживання в іншу країну [1]. У такому контексті виховання патріота країни є проблемним для досить значної кількості мешканців конкретних країн. Тут бажання здобути громадянство відіграє важливу роль у виховному процесі.

Отже, аналізуючи західну літературу з проблематики «громадянство і патріотизм», ми з'ясували, що у дискурсі рельєфно представлені дві точки зору: 1) патріотизм найтіснішим чином пов'язаний з громадянством і, власне, ці поняття для багатьох дослідників і практиків є тотожними; 2) громадянство, хоча великою мірою і корелюється з патріотизмом, однак останнім часом дистанція нетотожності між ними збільшується.

Для першої точки зору важливим є той факт, що громадянство у більшості західних європейських та у північноамериканських державах асоціюється та й, власне, базується на засадах демократії й промоції свобод. За таких умов, можна сказати, зростає вага як самого громадянства, так і патріотизму, котрому останнє слугує надійним фундаментом. Згадуваний нами вище Мауріціо Віролі закликає повернутися до того стану, коли патріотизм був на сторожі нації-держави і він означав ні що інше як любов до законів і інституцій свого державного утворення. Тут ми можемо стверджувати, що націю-державу можуть успішно будувати передусім її громадяни. Цікаву думку, реагуючи на питання Аласдера МакІнтіре «Чи є патріотизм чесною?», з приводу співвідношення громадянства і патріотизму висловив Ф. Мангена. Нам здається, що вона лягає, хоча і не стовідсотково, у концепцію близькості громадянства і патріотизму: «Як можна порівнювати громадянство і патріотизм? Можливо, справедливо погодитися з тим, щоби визнавати людину за патріота, він або вона передусім мусить ідентифікуватися з певною громадою, беручи участь в економічних активностях та дотримуючись законів, якими керується конкретна громада. Після реалізації цього першого критерію людина має бути здатною подолати і другий критерій – брати участь в обговоренні проблем розвитку громади, а це вже вимагає розуму й вміння доводити свою точку зору... Не усі громадяни зможуть відповідати вимогам добродійного патріота, оскільки їх реалізація потребує чимало інтелектуальних, наполегливих та енергійних зусиль» [6, с. 38].

Друга точка зору коріниться у наданні великого значення факту етнокультурної диверсифікації сучасного світу узагалі й окремих країн зокрема, передусім США, Канади, європейських країн. У цьому контексті дослідник «конвенантного (договірного) патріотизму», того, що базується на певних угодах та домовленостях, зафіксованих у відповідному правовому полі, Джон Шаар (John Schaar) наголошує, що у Сполучених Штатах громадяни «пов'язані між собою не кров'ю чи релігією, не традицією чи територією, не межами і традиціями міста (держави), а політичною ідеєю, угодою, відданістю системі принципів й здатністю змінювати свої налаштування заради підтримки й просування домовлених зобов'язань» [9]. Однак, на нашу думку, за будь-яких обставин у контексті виявлення співвідношення парадигми «громадянство-патріотизм»

виникає необхідність дискутувати питання про постання до певної міри нової парадигми патріотичного виховання – громадянсько-патріотичного виховання.

Таким чином, аналіз перебігу західного філософського дискурсу з проблем патріотизму дає змогу констатувати, що зусилля його учасників концентруються на таких питаннях: з'ясування сутності поняття «патріотизм»; концептуалізація поняття («сильний», «авторитарний» та «поміркований» патріотизм); типи (форми, варіанти) «поміркованого» патріотизму; співвідношення патріотизму з націоналізмом і громадянством.

Список використаних джерел

1. Лопух Ірина. 710 мільйонів людей у світі хочуть переїхати в інші країни на постійне місце проживання / Ірина Лопух // Лопух Ірина. 710 mil'joniv ljudej u sviti hochut' perejhaty v inshi kraïny na postijne misce prozhyvannja / Iryna Lopuh [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2017/07/26/254109-710-milyoniv-lyudey-sviti-hochut-pereyhaty-inshi-kraiyiny-postijne-misce>
2. Baron Marcia. Patriotism and «Liberal» Morality / Marcia Baron // Weissbord D. (ed.). Mind, Value and Culture: Essays in Honor of E. M. Adams. – Atascadero: Ridgeview Publishing Co., 1989. – P.269–300.
3. Abraham David. Constitutional Patriotism, Citizenship and Belonging / David Abraham // Tilman Grammes International Journal of Constitutional Law. – 2008. – Vol.6. – №1. – P.137–152.
4. Baumeister Andrea. Patriotism / Andrea Baumeister [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.britanica.com/topic/Patriotism-sociology>
5. Gomberg Paul. Patriotism Is Like Racism / Paul Gomberg // Ethics. – 1990. – №101. – P.144–150.
6. Grammes Tilman. Nationalism, Patriotism, Citizenship and beyond – Editorial / Tilman Grammes // Journal of Social Science Education. – 2011. – Vol.10. – №1. – P.2–11.
7. Haynes Bruce (ed.). Patriotism and Citizenship Education / Bruce Haynes. – Oxford: Wiley Blackwell, 2009. – 136 p.
8. Ikuenobe Polycarp. Citizenship and Patriotism / Polycarp Ikuenobe // Public Affairs Quarterly. – 2010. – Vol.24. – №4. – P.291–318.
9. Ingram Attracta. Constitutional Patriotism / Attracta Ingram // Philosophy and Social Criticism. – 1996. – №22. – P.1–18.
10. Kleinig John, Keller Simon, Primoratz Igor. The Ethics of Patriotism. A Debate / John Kleinig, Simon Keller, Igor Primoratz. – West Sussex: John Wiley and Sons, Inc., 2015.
11. MacIntyre Alasdair. Is Patriotism a Virtue ? / Alasdair MacIntyre. – The Lindley Lecture, University of Kansas, March 26, 1984. – 20 p.
12. Mangena Fainos. Aristotle, Patriotism and Reason: Reflections on MacIntyre's Question – Is Patriotism a Virtue ? / Fainos Mangena // Phronimon. – 2010. – Vol.11. – №2. – P.35–48.
13. Nathanson Stephen. In Defense of «Moderate Patriotism» / Stephen Nathanson // Ethics. – 1989. – Vol.99. – №3. – P.535–552.
14. Nathanson Stephen. Patriotism, Morality and Peace / Stephen Nathanson. – Lanham: Rowman and Littlefield, 1993. – 227 p.
15. Primoratz Igor. A Different Kind of Patriotism / Igor Primoratz // RES PUBLICA. – 2004. – Vol.13. – №1. – P.1–5.
16. Primoratz Igor. Patriotism [Electronic Resource] // Igor Primoratz / Stanford Encyclopedia of Philosophy. – Mode of access: <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism>
17. Patriotism – Forms of Patriotism / [Electronic resource]. – Mode of access: <http://science.jrank.org/pages/10611/Patriotism-Forms-Patriotism.html>
18. Primoratz Igor, Pavkovič Aleksandar (eds). Patriotism: Philosophical and Political Perspectives / Igor Primoratz, Aleksandar Pavkovič. – London and New York: Routledge, 2016. – 250 p.
19. Stapleton Julia. Citizenship Versus Patriotism in Twentieth-Century England / Julia Stapleton // The Historical Journal. – 2005. – Vol. 48. – №1. – P.151–178.
20. Vincent Andrew. Patriotism / Andrew Vincent // New Dictionary of the History of Ideas // [Electronic resource]. – Mode of access: www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/political-science-and-government/military-affairs-nonnaval/
21. Westheimer Joel. Should Social Studies Be Patriotic? / Joel Westheimer // Social Education. – 2009. – Vol.73. – №7. – P.318.

Kolesnichenko M. V., Ph.D (philosophy), lecturer at the National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), isgis@isgis.org.ua

Some tendencies of interpretation of patriotism phenomenon in contemporary wester philosophical discourse

This article analyses the latest tendencies in evaluation of foreign philosophers in study of the patriotism phenomenon. It is stressed that scientific discourse of problems is around content of the notion, of its conceptualization in socio-cultural circumstances of European and Northern American countries. The attention is drawn to two groups of research interpretations of patriotism as strong and as moderate patriotism and to different types of patriotism. The correlations between patriotism and nationalism, between citizenship and patriotism are discussed.

Keywords: patriotism, patriotic education, types of patriotism, scientific discourse.

* * *

УДК 18:7.011.2

Живоглядова І. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
irinavictz@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ЕТНІЧНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ: АМЕРИКАНСЬКИЙ МИСТЕЦЬКИЙ ДОСВІД

Розглянуто культурне підґрунтя формування певних світоглядних художньо-образних «моделей» американської дійсності. Мета статті – проаналізувати мистецький досвід становлення етнічних і національних стереотипів в процесі формування американської нації і культури. Застосовуються історичний, типологічний та системний методи аналізу. Основними висновками є: багатоманітність жанрів, контрастність образів, сюжетів не відміняли панування основних лейтмотивів американського мистецтва – «американської мрії» та «месіанського вдосконалення». Вони активно впливали на процес міфологізації американської дійсності, формування «національного комплексу неперевшеності» американців. Стереотипи, що відбивалися в американському мистецтві, підтримувалися ним, ставали важливим фактором самого його існування, народжувалися в незвичайній ситуації формування спільної історії, єдиного соціокультурного простору, в межах якого відбувалося становлення національної ідентичності.

Ключові слова: американське мистецтво, художній образ, національні та етнічні стереотипи, американська драматургія та проза.

Відомо, що зміни в художній культурі відбуваються інакше, ніж у соціально-економічному та політичному бутті. Вони мають інші темпи ніж соціально-економічні перетворення і часто не збігаються з ними. Безперечним є також і те, що художня культура є найчутливішим віддзеркаленням рівня розвитку суспільства, нації, народу, який фокусується в образі людини – її творця і продукту. Але, не менш важливим, для сучасних досліджень є розуміння того, що мистецтво, поєднуючи національно-особливе, індивідуально-особистісне і загальнолюдське, не тільки характеризує стан самоусвідомлення й самоактуалізації народу та особи. Як важлива складова духовного життя художня творчість займає особливе місце у формуванні конкретно-історичного контексту руху націй.

Мистецтво створює свою «історію», акумулюючи як особливе для певної нації, так і всезагальне. У зв'язку з цим з необхідністю постає проблема дослідження культурного підґрунтя і шляхів формування або руйнування певних світоглядних художньо-образних «моделей» дійсності, типових «моделей» людського характеру, діяльності, ситуативної поведінки. Окремих питань, що актуалізується сучасною філософською наукою є пошуки відповідей на питання, яким чином, в наслідок чого образні моделі дійсності, що містяться в

стереотипних уявленнях, в мистецтві перестають бути лише безпосередніми інформаційними структурами. Бо, як свідчить практика, вони, набуваючи форму умовних художніх утворень, стають найвиразнішими виявами почуття свого та чужого, отримують колосальну силу авторитету, ту переконливість, яка закарбовується на довгі роки.

Мистецтво як простір відтворення, підтримки і «збереження колективного мислення» (за висловом М. Еліаде) вивчалося Р. Арнхеймом, М. Бодкіним, К. Букером, Л. Виготським, Дж. Кемпбеллом, Ю. Лотманом, Є. Мелетинським, Е. Нойманом, В. Проппом.

Проблемам природи і специфіці формування стереотипів, етнічних зокрема, їх роль і функціонування в якості визначальників міжлюдських відношень як усередині соціальної структури, так і поза нею присвячені праці А. Бароніна, З. Бенедиктовіча, Я. Бертінга, Ю. Бромля, В. Жирмунського, В. Ліпмана, Г. Тарда, С. Шомової.

Глибинні основи міжетнічної комунікації та самоідентифікації, стереотипізації уявлень докладно аналізуються Е. Вітмонтом, Д. Вояковським, В. Зеленським, І. Коном, С. Московічі, В. Одайником, Г. Старовойтовою, Г. Шпетом, Е. Франсісом.

Етно-національні особливості буття людських спільнот, ментальності зокрема, є предметом зацікавленості вітчизняних науковців таких, як: А. Баронін, А. Бичко, І. Бичко, Є. Головаха, С. Кримський, Н. Паніна, М. Попович, О. Савицька, О. Стражний, В. Табачковський, Т. Федотова, Н. Хамітов та ін.

Ментальне підґрунтя американської цивілізації, пошуки дійсних важелів формування неповторного обличчя Сполучених Штатів стали предметом досліджень Р. Белла, А. Кардінера, Г. Лебона, В. Легойди, М. Мід, Р. Мертона, Л. Менанда, Р. Осборна, А. де Токвіля.

Американське мистецтво стало і продовжує бути важливою формою художнього осмислення національних ідеалів. Його художній досвід створення і закріплення міфів, самооцінки, орієнтирів американців, плекання їх, уславлення національного характеру, героїв, історії країни є показовим і продуктивним з точки зору вивчення неоднозначності взаємодії національних та етнічних стереотипів і мистецтва як їх репрезентанта.

Мета статті – проаналізувати мистецький досвід становлення етнічних і національних стереотипів в процесі формування американського «особливого культурного соціуму, ... форми соціально-культурного спілкування і декультурації, ... морально-етичних засад суспільного життя, включаючи власні типи мислення, ціннісні орієнтації, що спираються на ... самобутне світосприйняття» [1, с. 32–33].

Морально-психологічний художній «барометр» суспільства завжди був найспецифічнішим засобом концентрації духовно-практичного досвіду, формою його організації, упорядкування, збереження та соціально-історичного «транспортування» у часі через віки і покоління. Художній образ став для американських національних стереотипів та ідеалів дуже зручною формою існування. Маючи міфологічне звучання, у мистецтві вони набули чуттєвої вірогідності, де абстрактні поняття перетворюються «у живі речі живого сприйняття» [2, с. 70].